

KS. JANUSZ BORUCKI

## **PRAWO I OBOWIĄZEK RODZICÓW DOTYCZĄCE WYCHOWANIA DZIECI**

**w świetle adhortacji apostolskiej Jana Pawła II *Familiaris consortio***

Prawo i obowiązek rodziców dotyczące wychowania dzieci, a wynikające z nienaruszalnego prawa wszystkich ludzi, a więc także i dzieci, do wychowania, podkreślone zostały w dokumencie Soboru Watykańskiego II – Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*<sup>1</sup>. Wyróżnione zostały w niej zasadniczo dwa rodzaje wychowania: naturalne i chrześcijańskie. Wychowanie naturalne jest obowiązkiem wszystkich rodziców, zaś wychowanie chrześcijańskie jest obowiązkiem rodziców będących chrześcijanami. Szczególna podstawa rodzicielskiego obowiązku wychowania dzieci wypływa z faktu zrodzenia przez nich swoich dzieci<sup>2</sup>.

Kościół, świadomy tego, że małżeństwo i rodzina stanowią jedno z najcenniejszych dóbr ludzkości, pragnie nieść swoją naukę i pomoc tym, którzy znając wartości małżeństwa i rodziny starają się pozostać im wierni. Znakiem zainteresowania Kościoła problematyką rodziny był V Synod Biskupów, który odbył się w Rzymie w 1980 r. (26 IX – 25 X). Ojcowie Synodu na zakończenie obrad przedstawili papieżowi Janowi Pawłowi II obszerny wykaz propozycji z prośbą, aby udzielił potrzebnych wskazań dotyczących nowych zadań pasterskich w tej ważnej dziedzinie życia ludzkiego i kościelnego<sup>3</sup>.

Papież uczynił to w adhortacji apostolskiej o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym *Familiaris consortio*, ogłoszonej 22 listopada 1981 r. Wydana 16 lat po Soborze Watykańskim II stała się bardziej współczesnym wykładem nauki Kościoła o małżeństwie, jego zadaniach i obowiązkach małżonków<sup>4</sup>. Jan Paweł II scharakteryzował tę adhortację jako formę pewnego nauczania Kościoła na temat życia, obowiązków, odpowiedzialności oraz misji małżeństwa i rodziny w dzisiejszym świecie<sup>5</sup>. Z wszystkich zadań rodziny chrześcijańskiej omówionych w tej adhortacji

w artykule przedstawione zostaną tylko podstawowe prawa i obowiązki rodziców w zakresie wychowania dzieci.

### 1. Wychowanie ogólnoludzkie

Prawdziwe wychowanie ogólnoludzkie powinno objąć pełną formację osoby ludzkiej, zarówno w odniesieniu do celu ostatecznego, jak i w odniesieniu do dobra wspólnego – stąd musi być wszechstronne i harmonijne, rozwijać przymioty fizyczne, moralne oraz intelektualne tak, by wychowanek nauczył się odpowiedzialności i korzystania z wolności, a jednocześnie przygotowywał się do życia czynnego w społeczeństwie<sup>6</sup>. *Kodeks prawa kanonicznego* z 1983 r. określa, jakie dziedziny powinny objąć wychowanie: „Rodzice mają najcięższy obowiązek i najpierwsze prawo troszczenia się zgodnie, według swoich możliwości, o wychowanie potomstwa zarówno fizyczne, społeczne i kulturalne, jak i moralne oraz religijne”<sup>7</sup>.

Rodzina stanowi pierwszą i żywotną komórkę społeczną. Jest podstawą społeczeństwa i stale je zasila przez swoje zadanie służenia życiu. To w rodzinie rodzą się nowi obywatele i w niej znajdują pierwszą szkołę cnót społecznych, które stanowią o życiu i rozwoju samego społeczeństwa<sup>8</sup>.

Obowiązek i jednocześnie prawo wychowania fizycznego dziecka rodzice wypełniają przez troskę o prawidłowy jego rozwój pod względem fizycznym już od chwili poczęcia. Natomiast od momentu urodzenia dziecka aż do osiągnięcia przez nie samodzielności rodzice są zobowiązani zapewnić mu wszystko, co jest niezbędne do życia i normalnego rozwoju<sup>9</sup>.

Pomimo różnych trudności, na jakie jest narażona współczesna rodzina w dziele wychowania, rodzice powinni kształtować w dzieciach istotne wartości ludzkiego życia, w przekonaniu, że „więcej wart jest człowiek z racji tego czym jest, niż ze względu na to, co posiada”. Od najmłodszych lat dzieci winny wzrastać we właściwej wolności wobec dóbr materialnych, przyjmując prosty i surowy styl życia. Dzieci powinny nabyć nie tylko poczucia prawdziwej sprawiedliwości, ale także poczucia miłości, jako postawy troski i bezinteresownej służby wobec innych ludzi, w szczególności najbardziej potrzebujących. Wychowanie do miłości pojętej jako dar z siebie stanowi nieodzowną przesłankę dla rodziców do przekazania dzieciom jasnego „wychowania seksualnego”. Posługa wychowawcza rodziców powinna skupić się na przekazaniu dziecku kultury życia płciowego, aby była ona prawdziwie i w pełni osobowa. Płciowość jest bogactwem całej osoby: ciała, uczuć i duszy. Wychowanie seksualne, stanowiące prawo i obowiązek rodziców, winno dokonywać się pod ich

troskliwym kierunkiem zarówno w domu, jak i w wybranych i kontrolowanych przez nich ośrodkach wychowawczych. W tym kontekście, ważnym zadaniem rodziców jest wychowanie dzieci do czystości jako cnoty, która doprowadzi je do prawdziwej dojrzałości i szanowania „oblubieńczego sensu” ciała. Jeśli rodzice rozpoznają u swoich dzieci oznaki Bożego powołania, powinni dołożyć wszelkich starań, aby wychować je do dziewictwa jako najwyższej formy daru z siebie, który jest istotnym sensem płciowości ludzkiej. Wychowanie seksualne ma doprowadzić do znajomości zasad moralnych i uznania ich za konieczną i cenną gwarancję odpowiedniego wzrostu osobowego w dziedzinie płciowości ludzkiej<sup>10</sup>.

Rodzina jest pierwszą i podstawową szkołą uspołecznienia dzieci. Istotnym elementem życia rodzinnego jest miłość małżonków względem siebie, która staje się jednocześnie wzorem i zasadą składania daru z siebie, co powinno dokonywać się we wzajemnych relacjach między rodzeństwem i różnych współżyjących w rodzinie pokoleń. Uczestnictwo w codziennych przeżyciach domu rodzinnego, zarówno w chwilach radosnych jak i smutnych, jest najbardziej konkretną i skuteczną pedagogią dla czynnego i odpowiedzialnego włączenia się dzieci w życie społeczne<sup>11</sup>. Istotnym elementem wychowania społecznego dzieci jest podejmowanie przez rodziny chrześcijańskie różnych dzieł służby społecznej, szczególnie tam, gdzie organizacje dobroczynne oraz opiekuńcze powołane przez władze publiczne nie mogą dotrzeć. W miarę dorastania dzieci należy coraz bardziej, o ile jest to możliwe, angażować je do współpracy w służbie społeczeństwu. Rodziny powinny zabiegać o to, ażeby prawo i instytucje państwa nie tylko nie naruszały praw i obowiązków rodziny, ale by je popierały i broniły. Powinny również coraz lepiej sobie uświadamiać własną rolę współtworzenia „polityki rodzinnej” oraz podejmowania odpowiedzialności za przemianę społeczeństwa. Rodzina i społeczeństwo uzupełniają się w funkcji obrony i rozwoju wszystkich ludzi. Jednakże społeczeństwo, a ściślej państwo, winno uznać rodzinę za społeczność cieszącą się własnym i pierwotnym prawem. W myśl tej zasady państwo nie powinno pozbawiać rodziny takich zadań, które może ona wypełniać sama, lub w ramach dobrowolnego zrzeczenia rodzin<sup>12</sup>.

Dziecko w procesie wychowania powinno zdobyć świadomość, że w przyszłości będzie korzystało ze wszystkich dobrodziejstw życia społecznego, a także mieć świadomość, iż musi wnieść do niego własny wkład. Wychowanie społeczne polega na wpajaniu dziecku cnót, które pomogą mu w sposób bezkonfliktowy włączyć się do życia społecznego. Zadaniem rodziców jest więc wykształcenie w dzieciach poczucia miłości bliźniego,

szacunku wobec każdego człowieka, poczucia odpowiedzialności i patriotyzmu. Rodzice powinni także przygotować dziecko do podjęcia w przyszłości samodzielnego życia oraz najważniejszych życiowych decyzji, jak wybór zawodu czy stanu życia<sup>13</sup>.

## 2. Wychowanie moralne

Wychowanie moralne polega przede wszystkim na kształtowaniu prawidłowego sumienia, ale także na wyrobieniu w dzieciach cnót społecznych, przygotowaniu ich do życia społecznego oraz do troski o dobro wspólne. Wychowanie moralne dzieci rodziców katolickich winno być oparte na zasadach chrześcijańskich<sup>14</sup>.

Niezwykle ważnym elementem procesu wychowawczego jest zapoznanie dzieci z zasadami moralnymi, które mogą odgrywać istotne znaczenie w odpowiednim rozwoju osobowym<sup>15</sup>. Rodzice powinni chronić swoje dzieci przed niebezpieczeństwami ideologicznymi i moralnymi, które często im zagrażają, przez stopniowe i odpowiednie wprowadzanie ich we wspólnotę kościelną i obywatelską<sup>16</sup>. Środki społecznego przekazu bardzo mocno oddziałują na psychikę odbiorców, zwłaszcza młodych, tak pod względem uczuciowym i intelektualnym, jak moralnym, a nawet religijnym. Mogą one mieć pozytywny wpływ na życie i zwyczaje rodzin oraz na wychowanie dzieci, lecz kryją również zasadzki i niebezpieczeństwa. Środki społecznego przekazu, zręcznie manewrowane, mogą stać się nosicielami ideologii rozkładających i zniekształcających poglądy na życie, rodzinę, religię i moralność. Stąd obowiązek ochrony dzieci i młodzieży przed „agresjami” ze strony środków przekazu. Na rodzinie spoczywa obowiązek szukania dla własnych dzieci pożytecznych rozrywek, które będą je właściwie kształtowały pod względem fizycznym, psychicznym i moralnym<sup>17</sup>.

W nauczaniu Jana Pawła II zawartym w adhortacji *Familiaris consortio* pozytywne uchwycenie wartości, jakie należy odkryć i docenić, występuje przed rozważaniem zasad moralnych, których nie wolno pogwałcić. Zasada moralna bowiem interpretuje i określa wartości, do których człowiek powinien dążyć: „ze względu na powiązanie zachodzące pomiędzy wymiarem płciowym osoby a jej wartościami wychowanie ma doprowadzić do znajomości zasad moralnych i uznania ich za konieczną i cenną gwarancję odpowiedzialnego wzrostu osobowego w dziedzinie płciowości ludzkiej. Dlatego Kościół stanowczo sprzeciwia się pewnej, często rozpowszechnianej formie informowania o życiu seksualnym w oderwaniu od zasad moralnych, która nie jest niczym innym jak wprowadzeniem do doświadczenia

przyjemności i bodźcem skłaniającym już w latach niewinności – do utraty pogody ducha, otwierając drogę do zepsucia” (n. 37)<sup>18</sup>. Rodzice powinni podwoić swoje wysiłki na rzecz formacji moralnej dzieci i młodzieży. To zadanie ma na celu wychowanie do odpowiedniego odnoszenia się do ludzkiej seksualności opartego na szacunku dla godności każdego człowieka jako dziecka Bożego, na cnocie czystości oraz praktyce samodyscypliny. Właściwie uporządkowane życie rodziny, w której rodzice żyją wiarą i poświęcają się sobie oraz swoim dzieciom, tworzy idealną szkołę formowania zdrowych, ludzkich wartości<sup>19</sup>.

### 3. Wychowanie religijne

Sobór Watykański II precyzuje treść wychowania chrześcijańskiego następująco: „zmierza (ono) nie tylko do pełnego rozwoju osoby ludzkiej [...] lecz przede wszystkim stara się o to, aby ochrzczeni poprzez stopniowe wprowadzenie w misterium zbawienia z każdym dniem byli bardziej świadomi otrzymanego daru wiary, aby uczyli się czcić Boga w Duchu i prawdziwe (por. J 4, 23), zwłaszcza poprzez uczestnictwo w liturgii; aby stali się zdątnymi do prowadzenia własnego życia według nowego człowieka w sprawiedliwości i prawdziwej świętości (Ef 4, 22n); aby doszli w ten sposób do człowieka doskonałego, do miary wielkości według pełni Chrystusa (Ef 4, 13) i starali się o wzrost Ciała Mistycznego. Oni to właśnie, świadomi swego powołania, winni codziennie dawać świadectwo nadziei, która w nich jest (por. 1 P 3, 15), oraz pomagać w chrześcijańskim kształtowaniu świata”<sup>20</sup>.

Adhortacja *Familiaris consortio* poucza rodziców chrześcijańskich, że ich misja wychowawcza polega na ukazywaniu dzieciom tych treści, które są konieczne do stopniowego dojrzewania ich osobowości z punktu widzenia chrześcijańskiego i kościelnego. Poza tym winni starać się o umocnienie w dzieciach daru łaski Bożej. Rodzice chrześcijańscy, poprzez przykład własnego życia, powinni być pierwszymi głosicielami Ewangelii wobec swoich dzieci. Co więcej modlić się z dziećmi, czytać z nimi słowo Boże, a także stopniowo poprzez inicjację chrześcijańską włączać dzieci do Kościoła Chrystusowego<sup>21</sup>.

Rodzina jest pierwszą, lecz nie jedyną ani wyłączną wspólnotą wychowującą. Rodziny chrześcijańskie powinny także współpracować z innymi wspólnotami chrześcijańskimi oraz różnymi grupami wychowawczymi. W sytuacjach, gdy w szkołach naucza się ideologii przeciwnych wierze chrześcijańskiej, rodziny, przy pomocy różnych form zrzeszeń rodzinnych, powinny ze wszystkich sił pomóc dzieciom, by nie oddaliły się od wiary.

W tych trudnych sytuacjach niezwykle ważna jest wszelka pomoc duszpasterska rodzinom chrześcijańskim<sup>22</sup>.

Wychowanie potomstwa w wierze ma swoje źródło w sakramencie chrztu świętego, a przez łaskę sakramentu małżeństwa rodzina otrzymuje nową moc dla przekazywania wiary, w celu uświęcania oraz przemiany współczesnego świata według planu Bożego. Z tego względu w procesie wychowania dzieci niezwykle ważna jest katecheza rodzinna, a tam gdzie ustawy przeciwne religii utrudniają wychowanie w wierze, staje się bezwzględnie konieczna, gdyż „Kościół domowy” pozostaje jedynym miejscem, gdzie dzieci i młodzież mogą otrzymać prawdziwą katechezę<sup>23</sup>.

Podstawowym zadaniem rodziców w dziele wychowania dzieci jest odpowiedzialne przygotowanie do życia. Adhortacja *Familiaris consortio* naucza, iż posługa ewangelizacyjna i katechetyczna rodziców powinna towarzyszyć dzieciom także w okresie ich dojrzewania i młodości. Rodzice powinni z pogodą ducha przyjmować wszelkie trudności, na jakie napotkają w dziele wychowania dzieci. Ta szczególna ewangelizacyjna i katechetyczna posługa „Kościoła domowego” wyrasta z posłannictwa Kościoła i dlatego powinna być w pełnej harmonii z innymi posługami ewangelizacji i katechezy, które istnieją oraz działają we wspólnocie kościelnej tak diecezjalnej, jak i parafialnej<sup>24</sup>.

Rodziny chrześcijańskie dają również wkład w działalność misyjną Kościoła. Pewna forma działalności misyjnej może być rozwijana już wewnątrz rodziny. Ma to miejsce, gdy członkowie rodziny dają świadectwo niewierzącemu lub niepraktykującemu jej członkowi. Rodziny chrześcijańskie dają szczególny wkład w misyjną działalność Kościoła, pielęgnując powołania misyjne wśród swoich synów i córek oraz, w ogólniejszy sposób, poprzez całe wychowanie chrześcijańskie<sup>25</sup>.

Rodzice chrześcijańscy mają szczególne zdanie w dziele wychowania dzieci do modlitwy. Zasadniczym i niezastąpionym elementem w wychowaniu do modlitwy jest żywe świadectwo rodziców. Poprzez wspólną modlitwę rodzinną, rodzice pozostawiają w sercach dzieci niezatarty ślad, którego nie potrafią zatrzeć późniejsze wydarzenia życiowe. Jednocześnie, na mocy sakramentu małżeństwa, na rodzicach chrześcijańskich spoczywa obowiązek już od najwcześniejszego wieku uczyć dzieci poznawania i czci Boga, a także miłowania bliźniego<sup>26</sup>. W wychowaniu chrześcijańskim ważnym celem jest, aby w modlitwie „Kościoła domowego” stworzyć dzieciom warunki do naturalnego wejścia w modlitwę liturgiczną właściwą dla całego Kościoła. Stąd wypływa konieczność stopniowego uczestnictwa wszystkich członków rodziny w Eucharystii, zwłaszcza niedzielnej



i świątecznej oraz w innych sakramentach, a szczególnie w sakramentach inicjacji chrześcijańskiej dzieci. Do obowiązków rodziny chrześcijańskiej należy troska o to, by również w domu obchodzić, w formie stosownej dla jej członków, okresy i święta roku liturgicznego. Rodzina powinna sięgać do modlitwy prywatnej, która posiada wielką różnorodność form. Poza modlitwą poranną i wieczorną, godna polecenia jest lektura i rozważanie słowa Bożego, przygotowanie do sakramentów, nabożeństwo do Serca Jezusowego, różne formy kultu Matki Bożej w szczególności odmawianie różańca, modlitwy przed i po jedzeniu oraz praktyki pobożności ludowej<sup>27</sup>.

W rozległym procesie wychowania religijnego rodzice powinni najpierw przekonać dziecko, że Bóg jest Ojcem. Ważne, by w tym procesie ojciec starał się stworzyć dziecku właściwy obraz Boga jako Ojca, do którego można zwracać się z ufnością i zawierzeniem. Jest to ważne zadanie, gdyż życie religijne dziecka jest związane z jego przeżyciami rodzinnymi. Dlatego też w rodzinie dziecko powinno przeżywać pierwsze doświadczenia religijne wśród najbliższych sobie osób<sup>28</sup>.

Promulgowany przez Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 r. nowy *Kodeks prawa kanonicznego* nakłada na rodziców obowiązek, by słowem i przykładem formować dzieci w wierze i praktyce życia chrześcijańskiego<sup>29</sup>. Rodzice katolicy mają obowiązek i prawo dobierania takich środków i instytucji, przy pomocy których, uwzględniając miejscowe warunki, mogliby lepiej zadbać o katolickie wychowanie dzieci. Powinni kierować swoje dzieci szkół zapewniających katolickie wychowanie. Jeśli nie mają takiej możliwości, sami powinni zatroszczyć się, by ich dzieci poza szkołą otrzymały katolickie wychowanie<sup>30</sup>.

\* \* \*

Prawo i obowiązek wychowania dzieci wynika z prawa naturalnego i należy do obojga rodziców. W wydanej ponad 30 lat temu adhortacji apostolskiej *Familiaris consortio* bł. Jan Paweł II przedstawił m.in. naukę Kościoła katolickiego o prawach i obowiązkach rodziców w zakresie wychowania potomstwa. Wychowanie jest procesem formacyjnym rozpoczynającym się od najmłodszych lat życia dziecka, kształtującym jego wolę, rozum i emocje. Wszystkie dzieci mają prawo do wychowania, które winno zmierzać do ukształtowania dojrzałej osoby pod kątem jej celu ostatecznego oraz dobra społeczności, w której będzie żyła po uzyskaniu dojrzałości. Wychowanie dzieci i młodzieży powinno być wszechstronne i obejmować: wychowanie ogólnoludzkie, moralne i religijne.

## PRZYPISY

<sup>1</sup> Por. Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis* (DWCh), n. 1, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, s. 315–316.

<sup>2</sup> R. Sztymiler, *Istotne obowiązki małżeńskie*, Warszawa 1997, s. 260–261.

<sup>3</sup> Por. Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Familiaris consortio* (FC), n. 1–2, w: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. I, Kraków 1997, s. 67–160.

<sup>4</sup> R. Sztymiler, *Istotne obowiązki małżeńskie*, dz. cyt., s. 21–22.

<sup>5</sup> K. Majdański, *Geneza i tło historyczne adhortacji apostolskiej „Familiaris consortio”*. Referat wygłoszony 12 maja 2001 r. w Instytucie Studiów nad Rodziną UKSW w Łomiankach, [www.isnr.uksw.edu.pl/tekst/abpKM/FC-geneza](http://www.isnr.uksw.edu.pl/tekst/abpKM/FC-geneza) (15.04.2010), s. 1.

<sup>6</sup> J. Cymbała, *Istotne obowiązki małżeńskie i przyczyny niezdolności do ich podjęcia w wyrokach Roty Rzymskiej z lat 1983–1992 wydanych na podstawie kan. 1095 nr 3 Kodeksu prawa kanonicznego opublikowanych w „Decisiones”*, Olsztyn 2002, s. 60.

<sup>7</sup> Kan. 1136 KPK.

<sup>8</sup> Por. FC, n. 42.

<sup>9</sup> R. Sztymiler, *Istotne obowiązki małżeńskie*, dz. cyt., s. 263.

<sup>10</sup> Por. FC, n. 37.

<sup>11</sup> Por. tamże.

<sup>12</sup> Por. tamże, n. 44–45.

<sup>13</sup> T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 3: *Prawo małżeńskie*, Olsztyn 1984, s. 214–215.

<sup>14</sup> R. Sztymiler, *Istotne obowiązki małżeńskie*, dz. cyt., s. 103.

<sup>15</sup> Por. FC, n. 37.

<sup>16</sup> Por. tamże, n. 71.

<sup>17</sup> Por. tamże, n. 76.

<sup>18</sup> Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Wytuczne wychowawcze w odniesieniu do ludzkiej miłości*, n. 19, w: *Posoborowe dokumenty Kościoła katolickiego o małżeństwie i rodzinie*, t. 1, Kraków 1999, s. 258.

<sup>19</sup> Por. Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Pornografia i przemoc w środkach przekazu*, n. 24, w: *Posoborowe dokumenty...*, dz. cyt., s. 422.

<sup>20</sup> DWCh, n. 2.

<sup>21</sup> Por. FC, n. 39.

<sup>22</sup> Por. tamże, n. 40.

<sup>23</sup> Por. tamże, n. 52.

<sup>24</sup> Por. tamże, n. 53.

<sup>25</sup> Por. tamże, n. 54.

<sup>26</sup> Por. tamże, n. 60.

<sup>27</sup> Por. tamże, n. 61.

<sup>28</sup> E. Łomnicka, *Rodzina środowiskiem życia religijnego dziecka*, w: *XVIII Międzynarodowy Kongres Rodziny*, Warszawa 1994, s. 500–501.

<sup>29</sup> Por. Kan. 774 § 2 KPK.

<sup>30</sup> Por. Kan. 793 § 1, 798 KPK.